

Põhiseaduse riigikeele sätted 20 aastat hiljem¹

Ilmar Tomusk

Keeleinspektsiooni peadirektor

Eesti Vabariigi põhiseaduse § 6 sätestab, et Eesti riigikeel on eesti keel. See on oluline, kuigi ka iseenesestmõistetav, et meie põhiseaduses selline säte kirjas on. Samas on mitmetes riikides nende riigikeele küsimus niivõrd iseenesestmõistetav, et seda ei ole peetud vajalikuks riigi alusdokumendis kinnitadagi. Näiteks Kreeka, Taani, Hollandi, Saksamaa, Itaalia või Rootsi põhiseadus ei määratle riigikeelt, kuid sellegipoolest ei ole kahtlust, mis keeles neis riikides asju aetakse või mis keeles töötavad seadusandliku või täitevvõimu asutused.

Eestis aga, kus veel paari aastakümne eest aeti ametiasju – mida kõrgemal, seda rohkem – peamiselt vene keeles, on keelevaldkonnas küllalt palju lahendamata küsimusi, mistõttu riigikeele sätestamine põhiseaduses on eesti keele seisundi kindlustamisel absoluutselt vajalik.

Üldised märkused

Riigikeele paragrahv on põhiseaduse üldsätete peatükis, mis näitab selle otsest seost põhiseaduse preambulis seatud eesmärgiga tagada eesti rahvuse, keele ja kultuuri säilimine läbi aegade. Seega, ühelt poolt eesti keel kui riigikeel, *hariduse, asjaajamise, teeninduse ja teabe kohustuslik, seadusaktiga määratud töökeel*, kui kasutada „Eesti entsüklopeedias“ riigikeele mõistele antud seletust, teiselt poolt aga eesti keel kui eesti kultuuri ja identiteedi kandja ning ühiskonda ühendav jõud. Riigikeele paragrahv on oma 5 sõna või 25 tähega kõige lühem põhiseaduse paragrahv, kuid kas ta on ka kõige selgem?

Keeleinspektsioonile laekunud pöördumiste sisu järgi otsustades jääb mulje, et inimeste arvates võiks sellele sättele viidates ära keelata ingliskeelsete laulude esitamise rahvusringhäälingu raadiojaamades, venekeelsete ajalehtede reklaami avalikus ruumis, töötajate omavahelise võõrkeelse suhtluse ja veel palju muudki. Tihtipeale on kaebajale väga raske selgitada, et nii laiaulatuslikku mõju sel sättel siiski ei ole ja eesti keele riigikeeleks kuulutamise eesmärk ei ole teiste keelte kasutamise täielik ärakeelamine, vaid see, et põhiseaduses on paika pandud keelekasutuspõhimõtted riigi toimimise seisukohalt olulistes valdkondades: igapäevase õiguste tagamisel, hariduses, riigi- ja kohaliku omavalitsusasutuste asjaajamises.

Allpool sellest, kas ja millisel määral põhiseadusest tulenevad keelekasutuspõhimõtted rakendunud on.

Alustame haridusest

Põhiseaduse § 37 ütleb, et igäühel on õigus saada eestikeelset õpetust. Me teame hästi, et nõukogude ajast on meile jäänud pärandiks venekeelne haridussüsteem. Praegu – küll suure hilinemisega – on seal alustatud üleminekut eesti õppekeelele. Põhikooli- ja

¹ Õiguskeelepäeva ettekanne 17.12.2012.

gümnaasiumiseaduse kohaselt loetakse haridus eestikeelseks juhul, kui 60% õppe mahust on olnud eestikeelne. Haridusteoreetikute arvates annab see õpilastele piisavalt hea eesti keele oskuse, kuid võimaldab säilitada ka emakeele. Üsna mitu kooli on eestikeelsele õppele ülemineku vaidlustanud, viidates nii õpetajate kui ka õpilaste ebapiisavale eesti keele oskusele, kohase õppevara puudumisele jne. See kõik võib osaliselt õigegi olla, aga kui nende takistuste üle hakatakse kurtma viimasel minutil 18 aastat pärast eesti õppekeelele ülemineku seadustamist, siis näitab see eelkõige soovimatust eestikeelsele õppele üle minna. Mis üksikindiviidi seisukohast on täiesti arusaadav, sest üleminek eestikeelsele õppele tähendab ebapiisava keeleoskusega õpetaja või koolijuhhi jaoks üleminekut madalamale ametikohale või sootuks teisele tööle.

Seega võib öelda, et põhiseaduslik õigus saada eestikeelset õpet üldhariduskoolis ei pruugi olla tagatud kõigile vene õppekeelega koolide õpilastele, kes seda sooviks (uuringud on näidanud, et suurem osa õpilasi seda soovib²).

Kui aga minna venekeelse kooli juurest pisut kaugemale – kõrgharidusse –, ja küsida, kas nende „igäihe” hulka, kellel on põhiseaduse kohaselt õigus saada eestikeelset õpetust, võiksid kuuluda ka üliõpilased, siis tuleb vastuseks meelde mitmesuguseid seiku.

27. novembril 1998 tähistas Eesti Teaduste Akadeemia Tartu Ülikoolis oma 60. aastapäeva. Seal pidas mälestusväärse kõne akadeemik Peeter Tulviste, kes ütles, et tuleb nõuda kategooriliselt teadustööde avaldamist inglise keeles, suurendada ingliskeelse õppe osatähtsust ülikoolis ning inglise keele õpetamise osatähtsust koolides ja ülikoolis. Tulviste sõnavõtt leidis toona nii toetajaid kui ka vastaseid, kõrghariduse rahvusvahelistumine ning õppe- ja teadustöö ingliskeelseks muutumise teema on aktuaalne praegugi.

Käesoleva aasta 13. oktoobri Postimehe võrguväljaandest võib lugeda: Tartu Ülikooli rektori Volli Kalmu hinnangul on aastaks 2020 enamus Eesti ülikoolides pakutavast magistri- ja doktoriõppest ingliskeelne. „Rasked küsimused Eesti kõrghariduse tuleviku seisukohalt on eestikeelse kõrghariduse konkurentsivõime võrreldes ingliskeelsega. Magistri- ja doktoriõpe liigub ilmselt paratamatult üha rohkem ingliskeelseks. Nn väikseid erialasid hakatakse tõenäoliselt üha rohkem omandama välismaal,“ rääkis Kalm Pärnu juhtimiskonverentsil.

15. oktoobril aga andis Postimehe võrguväljaanne edasi EBSi rektori Arno Almanni sõnad. Arno Almann ütles, et ärikool liigub täielikult ingliskeelse hariduse suunas ning jõuab selleni kindlasti varem kui aastal 2020. „Kindlasti eestikeelne haridus ei häabu täielikult, kuid teatud valdkondades, nagu näiteks majandus, ettevõtlus ja ärijuhtimine, on tudengitele globaalsel tööjõuturul läbilöömiseks ingliskeelne haridus hädavajalik,“ lisas Almann.

2011. aasta detsembris analüüsisime seoses vastuse koostamisega meile esitatud teabenõudele Eesti ülikoolides viimase 10 aasta jooksul kaitstud doktoritööde keelt. Eesti Maaülikooli 151 doktoritööst oli ingliskeelseid 34%, Tallinna Ülikooli 138 doktoritööst 38%, Tartu Ülikooli 1015 doktoritööst 79% ning Tallinna Tehnikaülikooli 385 doktoritööst 95%.

² Eesti ühiskonna integratsiooni monitooring 2011, peatükk 2 Haridus ja noored, http://www.kul.ee/webeditor/files/integratsioon/Intmon_2011_pt_2.pdf; samuti Vene õppekeelega koolide valmisolek eestikeelsele gümnaasiumiõppele üleminekuks, TÜ Haridusuuringute ja õppekavaarenduse keskus, Tartu 2010, www.hm.ee/index.php?popup=download&id=10415

Nõustun täielikult mõttega, et kõrghariduses ja teaduses on inglise keel erakordselt tähtis, kuid see ei peaks tähendama eestikeelse õppe- ja teadustöö väljatõrjumist. Teadus on kultuuri oluline osa, ja kui see muutub valdavalt ingliskeelseks, tähendab see ühe olulise valdkonna loovutamist võõrkeelele. Sellega kaasneb oht, et enam ei tegelda uue omakeelse oskussõnavara loomisega ning see hakkab varem või hiljem mõjutama ka kooliõpikute keelekasutust (üks näide selle kohta tuleb edaspidi).

Samuti on selge, et keelevelik kõrghariduses mõjutab otseselt keelevelikut üldhariduskoolis või koguni enne kooli ning tekitab vajaduse minna üle ingliskeelsele õppele, kas siis osalisele või täielikule, gümnaasiumis, põhikoolis või veelgi varem. Mõne aasta eest lugesin artiklit lapsevanematest, kes laste tulevikku silmas pidades soovisid panna neid ingliskeelsesse lasteaeda. Üks huvikool pakub Tallinnas inglise keele õpet ka juba alates 3. elukuust, kooli veebileht teatab, et teise eluaasta lõpuks omandatakse 550 ingliskeelset sõna ja 24 ingliskeelset laulu. Huvitav oleks teada, mitut eestikeelset sõna ja laulu laps teise eluaasta lõpuks oskab.

Siinkohal võiks küsida, kas eespool kirjeldatu on kooskõlas põhiseaduse preambulis seatud riigi eesmärgiga tagada eesti rahvuse, keele ja kultuuri säilimine läbi aegade.

Standardite keel

Mööda ei saa minna ka standardite võõrkeelsusest. Me oleme saanud kaebusi inimestelt, kes ei ole rahul sellega, et nende kutsetöös vajalikud Eesti standardid ei ole eesti keeles kättesaadavad.

Oleme standardite keelsust jälginud 1996. a saadik ja selle aja jooksul toimunud muutused tekitavad muret.

1996. a oli Eesti Vabariigis vastu võetud 166 standardit, mis olid kõik eestikeelsed, sest seaduse nõue oli selline. Standardite koostamist ja vastuvõtmist korraldas Standardiamet, kelle eelarves oli ette nähtud raha standardite tõlkimiseks. Kuna lühikese ajaga tuli vastu võtta palju mahukaid standardeid, siis hakkas tõlkimise nõue standardimise tempot maha võtma, mistõttu muudeti seadust nii, et rahvusvahelise või Euroopa standardi võis Eesti standardina kehtestada ka jõustamisteate ja tiitellehe meetodil, st standardit eesti keelde tõlkimata. Teatavasti on standardi järgimine üldiselt vabatahtlik, aga iga tootja või teenuse osutaja on huvitatud toote või teenuse nõuetele vastavuse tõendamisest, mis tähendab kehtiva standardi järgimist, ning eestikeelne standard hõlbustaks seda protsessi olulisel määral. Kuni 2005. a kehtis tehnilise normi ja standardi seadusega kehtestatud nõue, et kui tehnilises normis viidatakse eesti keeles avaldamata Eesti standardile, siis tuleb tehnilises normis märkida, milline ametiasutus annab standardi kohta eestikeelset teavet. Tehnilise normi ja standardi seadus kaotas kehtivuse 2010. aastal ning selle seaduse eri redaktsioonid on eesti keele järkjärgulise väljatõrjumise ja valdkonna võõrkeelestumise kujukas näide.

Standardi eestikeelsuse nõude kaotamisega on standardite hulk järsult kasvanud. Praegu kehtib Eestis 24200 standardit ning 1324 puhul on tegu kas algupärase Eesti standardi või eesti keelde tõlgitud standardiga, st eesti keeles on kättesaadav 5,5% standarditest. Muidugi ei ole mõeldav, et kõik ülejäänud 94,5% standardeist oleks eesti keelde tõlgitud, aga sama mõeldamatu oleks eeldada, et kõik standardi kasutajad valdavad standardi kasutamiseks

vajalikul määral inglise keelt. Meile laekunud kaebustest ilmneb, et eesti keelde ei ole tõlgitud isegi selliseid laia kasutusala standardeid nagu piksekaitse standard, millele viidatakse tehnookirjas, või kosmeetikatoodetele kehtestatud standardid. Standardite võrkeelsus kätkeb ohtu põhiseaduse §-s 29 sätestatud õigusele vabalt valida tegevusala, elukutset ja töökohta, samuti võib olla tegemist riivega põhiseaduse §-s 44 sätestatuga, mille kohaselt on igapäev õigus vabalt saada üldiseks kasutamiseks levitatavat informatsiooni.

Mõni sõna ka riigikeelsest asjaajamisest

Riigikeele staatus tähendab seda, et põhiseaduslikud institutsioonid toimivad riigikeeles, ametiasutuste asjaajamine toimub riigikeeles, isikul on õigus pöörduda riigi ja kohaliku omavalitsuse asutuse poole riigikeeles ning saada riigikeelseid vastuseid, ametlikud dokumendid on eestikeelsed.

Põhiseaduse § 154 kohaselt otsustavad ja korraldavad kõiki kohaliku elu küsimusi kohalikud omavalitsused, kes tegutsevad seaduste alusel iseseisvalt. Kuid Eestis on ka praegu, 20 ja pool aastat pärast põhiseaduse vastuvõtmist, kohalikke omavalitsusi, kus ametnikud või koguni kohaliku omavalitsuse juht ei oska eesti keelt ning omavalitsuse elanikul tuleb kohaliku võimu esindajaga suhelda võõrkeeles, nimetagem kas või Narvat, Kohtla-Järvet või Maardut.

Riigivõimu esindavad ka politseinikud. Hiljuti lõppenud politseinike keeleoskuse kontroll Ida-Virumaal näitab, et politseiteenistuses on arvukalt inimesi, kes ei oska eesti keelt. Ja mitmel juhul ei ole tegemist lihtsal nõrga või ebapiisava keeleoskusega. Viimase järelkontrolli käigus tuvastati näiteks, et politseinik, kes peaks oskama eesti keelt tasemel C1, üritas sooritada keeleksamit tasemel A2, kuid kukkus läbi, saades sajast punktist 17. Selline keeleoskus on nullilähedane. Politseinik otsustas Keeleinspektsiooni trahviotsuse kohtus vaidlustada, nii nagu ta tegi seda ka eelmisel korral, mil kohus vähendas politseiametnikule määratud trahvisummat poole võrra.

Mõnikord ei ole võõrkeelne asjaajamine ja suhtlemine tingitud mitte sellest, et ametnikud ei oska eesti keelt, vaid sellest, et võõrkeelne asjaajamine on kiirem ja tõhusam. Eesti kuulub Euroopa Liitu, ministriumide ja valitsusasutuste asjaajamine on ELiga sedavõrd läbi põimunud, et paljud kirjad ja dokumendid koostatakse juba algselt inglise keeles, need ringlevad asutuste vahel inglise keeles ning paljudel juhtudel ei jää neist järele ühtegi jälge eesti keeles. On avaldatud arvamust, et teatud kiireloomulisi küsimusi ei saa Riigikogus arutada, kuna Riigikogu töökeel on eesti keel, võõrkeelsete dokumentide tõlkimine eesti keelde võtaks aga liiga palju aega.

Euroopa Liidu õiguse kohaselt on liikmesriikide ametlikud keeled ka liidu ametlikud keeled ja selle institutsioonide töökeeled. Liikmesriikide ametlikud keeled on põhimõtteliselt võrdsed, seda kinnitas oma 27. novembril 2012 tehtud otsuses ka Euroopa Kohus. Seega ei tohiks juhtuda, et Eestis on mõni keel „võrdsem“ kui Eesti riigikeel.

Kui Riigikogus ja valitsusasutustes käib osa asjaajamist inglise keeles, siis Eesti Raudteel on siiani käibel venekeelset tehnilist dokumentatsiooni. 2008. ja 2010. a tutvusime meile laekunud kaebuste menetlemisel Eesti Raudtee kodulehel avaldatud dokumentidega, millest enamik oli vene keeles – põhjenduseks selgitus, et vene keel on Rahvusvahelise Raudteede Koostööorganisatsiooni töökeel; ja – mis eriti hämmastav – need dokumendid olid kinnitatud

Vene Föderatsiooni või NSV Liidu teedeministri käskkirjaga. Toonase Raudteeinspektsiooni järelevalveametnikud ei olnud sellega rahul, sest nende hinnangul ei olnud neile tagatud järelevalvetoimingute tegemiseks vajalik eestikeelne tööalane teave. Praeguseks on Eesti Raudtee kodulehel välja pandud dokumentide arv oluliselt väiksem, kuid see-eest on need kõik ainult eesti keeles.

Seega on riigikeel põhiseaduse 6. paragrahvi kohaselt küll eesti keel, kuid on mitmeid valdkondi, kus see ühel või teisel põhjusel on vaid osaliselt eesti keel.

See oli põgus ülevaade eesti keele kui riigikeele kasutamisest neis valdkondades, milles põhiseadus näeb ette eesti keele kasutamise. Võib tõdeda, et eestikeelne toimetulek ei ole üheski valdkonnas täiesti iseenesestmõistetav asi ega saa seda ilmselt kunagi olema.

Õigusaktide keelest

Et keel saaks kõiki talle pandud funktsioone täita, peab pöörama tähelepanu ka keelekasutuse kvaliteedile. Kooliõpilaste – ja isegi kooliõpetajate, sh eesti keele õpetajate – viletsast emakeeleoskusest on palju räägitud, õiguskeelepäeval rääkigem õigusaktide keelest.

Aastaid tagasi üritati seaduse abil õiguskeele valdkonda korrastada. 2000. aasta 25. jaanuaril oli Riigikogus seaduste arusaadavuse tagamise seaduse eelnõu esimene lugemine. Selle eelnõu esimese paragrahvi kohaselt loetakse seadus arusaadavaks, kui selle mõttest võib vajaliku süvenemise korral aru saada eesti keelt vabalt valdav vähemalt põhiharidusega inimene, kes ei ole õigusloome, õigusteaduse ega ka selle kitsama eriala spetsialist, mida seadus käsitleb. Seadus oli kantud mõttest, et seadused ei ole kirjutatud spetsialistide jaoks, vaid on üldrahvalikud. Riigikogu nagu ka Vabariigi Valitsus toetasid eelnõu eesmärki ja mitmeid selles esitatud seisukohti, kuid avaldasid arvamust, et kõiki neid küsimusi saab reguleerida ka Riigikogu kodukorra seaduses ja normitehnika eeskirjas, ning seadus jäi vastu võtmata. Selle aasta 1. jaanuaril jõustus uus normitehnika eeskiri (täpse pealkirjaga „Hea õigusloome ja normitehnika eeskiri“), mis reguleerimisulatus ja detailsuse poolest toonast seaduseelnõu ületab. Eeskirja kiituseks peab ütleva, et selle keelekasutus vastab kõigile eeskirjas esitatud nõuetele ja on tõepoolest eesti keelt vabalt valdavale põhiharidusega inimesele arusaadav – kuigi normitehnika eeskirjas on seesugusest arusaadavuse kriteeriumist loobutud.

Millest iseenesest on kahju, sest Eestis kehtivatest õigusaktidest võib leida ka selliseid lõike, millest arusaamiseks peab ka kõrgharidusega ning valdkonna asjatundja suuri jõupingutusi tegema. Õigusaktid, millest allpool esitatud näited võetud, on suunatud küllalt laiale isikute ringile, määratledes õigusi ja kohustusi, ja peaksid seetõttu olema ka vastavalt sõnastatud.

Näide Eesti Vabariigi ja Leedu Vabariigi vahelisest sotsiaalkindlustuslepingust, mis on alla kirjutatud 1996. aasta 28. mail Vilniuses ja mis kehtis 2008. a juulini ning mis käsitles toetuste maksmist ühe lepingupoole territooriumil elavale teise lepingupoole kodanikule:

Isikutele, kes asusid elama teise Lepingupoole territooriumile, arvutab ja maksab maksu maksmisel mittepõhinevaid ja elamisperioodide kestusest mittesõltuvaid invaliidsus- või toitjakaotuspensione ühe Lepingupoole pädev asutus. Pension arvutatakse ja makstakse proportsionaalselt, kuid mitte rohkem kui täispension, vastava isiku või surnu elatud aastatele

esimese Lepingupoole territooriumil nende kindlustusperioodide kestuse suhtes, mis võetakse arvesse selle Lepingupoole õigusaktide alusel kuni kahe kolmandiku ulatuseni ajast, mis jääb isiku 16-aastaseks saamise kuupäeva ja invaliidsuse või surma saabumise kuupäeva vahele teise Lepingupoole territooriumil.

Näide Eesti Vabariigi ja Belgia Kuningriigi vahelisest tulumaksuga topeltmaksustamise vältimise ning maksudest hoidumise tõkestamise lepingust, mis ratifitseeriti Riigikogus 11. oktoobril aastal 2000.

Käesoleva artikli alusel otsuse tegemisel on vastaval kompetentsel ametivõimul või kompetentsetel ametivõimudel õigus lisaks muudele teguritele võtta arvesse ka tulu summat ja iseloomu, tulu saamise asjaolusid, osapoolte vahelise tehingu tegelikku eesmärki ning isikute, kes seaduse alusel või tegelikult otseselt või kaudselt kontrollivad või kasusaavalt omavad tulu või isikuid, kes on lepinguosalise riigi või lepinguosaliste riikide residendid ning kes on seotud selle tulu väljamakse või laekumisega, identiteeti ja residentsust.

Kui aga võtta EUROOPA KOMISJONI MÄÄRUS (EÜ) nr 800/2008, 6. august 2008, EÜ asutamislepingu artiklite 87 ja 88 kohaldamise kohta, millega teatavat liiki abi tunnistatakse ühisturuga kokkusobivaks (üldine grupierandi määrus), siis leiame sealt näiteks sellise lause:

Komisjon on saanud piisavaid kogemusi asutamislepingu artiklite 87 ja 88 kohaldamisel ka koolitusabi, tööhõivealase abi ja keskkonnakaitsele, uurimis- ja arendustegevusele ning innovatsioonile antava abi ja regionaalabi valdkonnas nii VKEde kui ka suurettevõtete puhul, eelkõige seoses komisjoni 12. jaanuari 2001. aasta määrusega (EÜ) nr 68/2001 (mis käsitleb EÜ asutamislepingu artiklite 87 ja 88 kohaldamist koolitusabi suhtes), (8) komisjoni 12. detsembri 2002. aasta määruse (EÜ) nr 2204/2002 (mis käsitleb EÜ asutamislepingu artiklite 87 ja 88 kohaldamist tööhõivealase riigiabi suhtes), (9) komisjoni 24. oktoobri 2006. aasta määruse (EÜ) nr 1628/2006, (mis käsitleb asutamislepingu artiklite 87 ja 88 kohaldamist investeringuteks ette nähtud regionaalabi suhtes), (10) uurimis- ja arendustegevusele antavat riigiabi käsitleva ühenduse raamistiku, (11) teadus- ja arendustegevuseks ning innovatsiooniks antavat riigiabi käsitleva ühenduse raamistiku, keskkonnakaitsele antavat riigiabi käsitlevate ühenduse 2001. aasta suuniste, (12) keskkonnakaitsele antavat riigiabi käsitlevate ühenduse 2008. aasta suuniste (13) ja regionaalabi 2007.–2013. aasta suuniste (14) rakendamisega.

Ei ole kahtlust selles, et õigusakti sätete sõnastusest sõltub kõige otsesemalt akti rakendamine. Ebaselge või raskepärane sõnastus muudab akti mitmeti tõlgendatavaks, mis omakorda võib põhjustada asjatuid vaidlusi ja kaasa tuua ebameeldivaid õiguslikke tagajärgi (eespool nimetatud komisjoni määruse rakendamisel näiteks abi tagasinõudmist ettevõtelt, kellele abi anti).

Need näited on toodud inglise keelest tõlgitud õigusaktidest. Et inglise õiguskeel on ajapikku muutunud liiga keeruliseks ka inglise keelt emakeelena kõnelejaile, näitab kas või see, et lubamatult keerulise õiguskeele jaoks on isegi termin *legalese*, mis tähistab sellist õiguskeelt, mida tuleks vältida, mille kasutamine ei ole vajalik ega õigustatud ning mille eesmärgiks tundub olevat inimeste eksitamine ning töö leidmine ametimeestele, kes selliste tekstide tõlgendamiseiga leiba teenivad.

Eestis kehtivate õigusaktide keelega tutvudes näibki probleeme olevat ennekõike inglise keelest tõlgitud õigusaktide keelega.

Lisaks üks näide eestikeelsest gümnaasiumi bioloogiaõpikust.

DNA replikatsiooni alguses katkevad ensüüm DNA-helikaasi toimel nukleotiitidevahelised vesiniksidemed ja DNA kaksikheeliks avaneb. DNA mõlema ahela külge kinnituvad DNA-poliümeraasi kaasabil komplementaarsusprintsibi alusel uued nukleotiidid ja nii sünteesitakse kaks uut DNA kaksikheeliksit, mis on tsentromeeridega omavahel seotud. Tsentromeer on keeruline poliifunktsionaalne kromosoomipiirkond, mis koosneb erinevatest DNA järjestustest, millega assotsieeruvad tsentromeerivalgud. Tsentromeeri ülesandeks on hoida koos tütarchromatiide kuni mitoosi anafaasini.

Teoreetikud väidavad, et õpiku üks põhiomadusi peaks olema arusaadavus, õpiku keel peab olema selge ja ülevaatlik ning arusaadav ka nõrgematele õpilastele; lausete pikkus ja keerukus arvestavad õpilase lugemis- ja mõistmisoskusega. Et aga eespool toodud tekstist aru saada, peab inimesel olema vähemalt bioloogiaalane kõrgharidus.

Mis on eesti keel?

Peale eesti keele kui riigikeele kasutusvaldkondade määratlemise võib tekkida küsimus, mis on eesti keel. Keeleseaduse § 3 lg 1 kordab põhiseaduse sätet, et Eesti riigikeel on eesti keel, rõhutades lõikes 3, et riik toetab eesti keele piirkondlike erikujude ehk murdekeele kaitset, kasutamist ja arendamist. Keeleseaduse § 5 lg 1 kohaselt on iga muu keel peale eesti keele ja eesti viipekeele võõrkeel. Seega on seaduses määratletud murdekeel või võõrkeel, mille kasutamist reguleerivad eri paragrahvid. Kuid juba alates Eesti taasiseseisvumisest on Võru murde aktivistid teinud ettepanekuid seaduse tasemel määratleda, et Võru murre, mis üldlevinud arusaama kohaselt on eesti keele osa, on tegelikult eraldi keel, keeleseaduse § 5 lg 1 tähenduses seega võõrkeel.

Et kõnekeeles nimetatakse Võru murret keeleks, ei muuda see tema õiguslikku staatust. Kui see nii oleks, tuleks kõik murdepärased sildid ja viidad ajaloolisel Võrumaal asendada kirjakeelsetega, millele võib lisada võrukeelse tõlke. Kui Võru keel oleks Võrumaal eesti keele kõrval teine ametlik keel, tuleks sealsetele ametnikele kehtestada võru keele valdamise ja kasutamise nõuded ning ametlik keelekasutus peaks vastama Võru keele kirjakeele normile (milles ei ole siiani suudetud üheselt kokku leppida).

Kas tegemist on keele või murdega, on pigem poliitiline otsus, kuid et oleks võimalik kuulutada murre keeleks, peab olema täidetud mitu olulist tingimust: lai ja mitmekülgne kasutusala, normatiivse grammatika olemasolu, sõnaraamatud, õpikud, omakeelne haridus ja keeleõppe süsteem jne. Võru murre praegu neid nõudeid ei täida, mis ei tähenda muidugi seda, et see ei oleks võimalik tulevikus. Siiski oleks rahvusvahelisel tasandil raske selgitada, miks Võru murdel, mille kasutajaskond ka kõige optimistlikumate arvestuste kohaselt ei ületa 30 000 inimest, peaks olema ametlik staatus, kui kümme korda suurema kasutajaskonnaga vene keelel selline staatus puudub. Vene keel Eestis on lihtsalt võõrkeel, teise määratluse kohaselt vähemusrahvuse keel, millega venekeelse elanikkonna esindajad sugugi rahul ei ole, sest kuidas on võimalik pidada võõr- või vähemuskeeleks keelt, milles kirjutasid Tolstoi ja

Puškin ning mida räägivad maailmas sajad miljonid inimesed. Vene keel ei saa nende arvates olla midagi vähemat kui ametlik keel või riigikeel.

Keeleseaduse kohaselt peab avalik teave olema eestikeelne, eestikeelsuse tuvastamisel on keeleametniku peamiseks abimeheks õigekeelsussõnaraamat, mis vastavalt keeleseaduse § 4 lg 2 on kirjakeele normi alus.

Keeleinspeksioon on saanud arvukalt kaebusi võõrkeelsete sõnade või väljendite kasutamise kohta avalikus teabes: *happy hour, boutique, drive in, catering, copyright* ja *copywriter, check-in* ja *check-out, windsurfing, workshop, girlfriend* ja *boyfriend, jackpot* jne. Kaebuste menetlemisel oleme aga põrganud sellele, et õigekeelsussõnaraamatu viimases väljaandes ÕS 2006 on need sõnad kõik kenasti olemas – küll tsitaatsõnana, mis tuleb tekstis kirjutada kaldkirjas, kuid olen seisukohal, et võõrkeelsete sõnade kallutamine ei tee neid eestikeelseks. ÕSi koostajatega seda asja arutades tuli välja, et nemad on sama meelt, ÕSi on need sõnad võetud seetõttu, et neid eestikeelses tekstis sageli kasutatakse, mistõttu peeti vajalikuks nende tähendust selgitada, vajaduse korral hääldusele osutada ning pakkuda ka eesti vasteid. Välja arvatud *catering*, on kõik need sõnad olemas ka võõrsõnade leksikonis, kuhu need minu arvates palju paremini sobivad.

Kahjuks ei ole õigekeelsussõnaraamatu sissejuhatuses tsitaatsõnade kasutamise eripära selgitatud, mistõttu jääb ettevõtja jaoks oluliseks argumendiks see, et sõna on ÕSis olemas, järelikult eestikeelne. Siiski on ettevõtjad valmis meile vastu tulema ja kirjutama need sõnad kaldkirjas. Üks ettevõtja lubas eestikeelsuse nõude täitmiseks kirjutada kaldkirjas oma ettevõtte liiginimetuse *Honky Tonk Cantina*. Seda ei ole küll ÕSis, kuid kuna sellel väljendil pole keelenõuandjate arvates eestikeelset vastet, soovitasid nad selle kirjutada kursiivis. Õigekirja seisukohalt on tsitaatsõnade kirjutamine kursiivis täiesti õige, kuid eestikeelsuse nõude täitmiseks sellest ei piisa. Avalikus teabes tuleb tsitaatsõnu ja väljendeid ette üsna tihti ning tundmatu võõrkeelse sõna mõistmisel ei ole kirjaviisi muutmisest abi.

Inglise keel mõjutab meie igapäevast keelekasutust üha enam ning palju laiemalt, kui seda on üksikud võõrkeelsed sõnad eestikeelses tekstis. Ma ei puuduta siin üldse kooliõpilaste igapäevast SMS- ja Interneti-suhtlust, kus on tegemist omalaadse eesti-inglise segakeelega, mis ei järgi kummagi keele õigekirjareegleid. Räägin avalikust keelekasutusest, kus üha enam asju selgub *päeva lõpuks* või hoopis aastaks *kakskümmend kakskümmend*, uisutähtede saatejuht ei tea, kas see tants on uisutähe *tass teed*, poliitik ei soovi *kaotada oma nägu*, sest *see sõltub*, teine poliitik *adresseerib*, et ta seisab erakonna põhimõtete eest, ministrid *briifivad* peaministrit ja ametnikud *briifivad* saadikut jne.

Vägisi tulevad meelde aastakümnete tagused arutelud kakskeelsusest ja poolkeelsusest. Ma ei ole võõrkeelte vastu, otse vastupidi, neid tuleb õppida ja neid on vaja osata. Kuid need ei saa ega tohi asendada emakeelt ega riigikeelt.

Riigikeele sätted põhiseaduses ei ole võluvits, mis meie keelt imelisel moel hoiab, kaitseb ja arendab. Need sätted täidavad oma eesmärgi ainult siis, kui meie kõik alates põhiseaduslikest institutsioonidest kuni iga üksiku keelekasutajani oma keelt väärtustame, selle eest hoolitseme ja võõrkeelte negatiivsele mõjule vastu seisame.

ÕSi toimetaja kommentaar

Ilmar Tomusk näib soovivat painutada ÕSi ainult keeleinspektori tööriistaks: olgu üks õigete eesti sõnade loend, kus saaks näpuga järke ajada ja määrata, kas üks või teine sõna on olemas või lubatud. Õigupoolest pakub ÕS sellisegi kitsendatud tegevuse jaoks infot, küsimus on vaid oskuses see üles leida.

ÕSis on võõruse järgi kolme sorti sõnu: omasõnad, võõrsõnad ja tsitaatsõnad. Võõrsõnad on teiste keelte sõnad, mille kirjakuju on mugandatud eesti keele päraseks (nt fail või meilima, vrd inglise *file* ja *to mail*). Tänu mugandamisele on võõrsõnad justkui eesti omasõnad. Tsitaatsõnad on seevastu kirjakuju mugandamata, täpselt sellised, nagu nad on vastavas võõrkeeles (nt itaalia *cantabile* või *mezzo piano*). See mugandamata olek teeb tsitaatsõnadest võõrkehad ja seda võõrust markeeritakse eesti keeles teistsuguse kirjaga, mis ei pea sugugi alati olema kursiivkiri: kui tekst on näiteks kujundus- või muudel põhjustel kursiivkirjas, pannakse selles esinevad tsitaatsõnad hoopis püstkirja. Peasi, et nad oleksid teises kirjas.

Ilmar Tomusk heidab ette, et ÕS ei seleta tsitaatsõnade kasutamist. Tõesti ei seleta ega peagi seletama, sest ÕS on sõna-, mitte käsiraamat. Seal, kus käsiraamat saab anda põhjalikke selgitusi, peab sõnaraamat läbi ajama kasinamalt, märgendite ja lühikommentaaridega. Ideaal olekski see, et on olemas kokkukuuluvad sõna- ja käsiraamat, mis teineteist täiendavad. ÕSi kõrval on praegu selliseks toeks „Eesti keele käsiraamat“ (kolmas, täiendatud trükk ilmus 2007, võrgus <http://www.eki.ee/books/ekk09/>) ja just sealt tulebki otsida juhiseid tsitaatsõnade kasutamise kohta. ÕS ise ei jäta siiski oma lugejaid teadmatusse, vaid esitab samuti vajalikku infot, tehes seda sõnaraamatule käepäraste vahenditega.

Kõik ÕSis esinevad tsitaatsõnad on varustatud märgendiga, mis näitab, mis keelde need sõnad kuuluvad (võõrsõnadel keelemärgendit pole, sest nagu juba öeldud, võõrsõnast on tänu muganemisele saanud eesti sõnavara osa). Näiteks on ÕSis väljendid *corpus delicti* ja *de facto*, kummalgi järel märgend ld näitamas, et need sõnad kuuluvad ladina keelde, väljendite ja *force majeure* järel olev märgend pr aga viitab prantsuse keelele (kõigi kasutatud keelemärgendite seletused on olemas ÕSi lühendivalimikus). Kas keegi hakkaks väitma, et itaalia muusikaterminid *cantabile* ja *mezzo piano* või ladina väljendid *corpus delicti* ja *de facto* on eestikeelsed, kuna nad on esitatud ÕSis? Kuid just sedasama väidet peavad ÕSi koostajad kuulma inglise sõnade kohta, mis on ÕSis olemas, kuid mille järel on märgendist ka mustvalgel näha, et nad kuuluvad inglise keelde.

Osal tsitaatsõnadel on eesti keeles täpsed vasted, osal mitte. Vasteta sõnad tähistavad sageli uusi mõisteid ja kui tahame neist mõistetest rääkida, peame hädalahendusena kasutama mõiste määratlust või tsitaatsõna (vähemalt seni, kuni eestikeelne vaste tekib või siis saab tsitaatsõnast muganemise kaudu võõrsõna). Suuremal osal inglise keelest tulnud tsitaatsõnadel on eesti keeles päris head vasted olemas, aga selleks, et sõnastik saaks inimesi nende juurde juhatada, tuleb vasted enamasti siduda tsitaatsõnaga. Kui sõnaraamatu kasutajale on tuttav ainult sõna *workshop*, aga ta tahab teada, kuidas selle asemel eesti keeles öelda, võib ta otsida ÕSist üles artikli *workshop* ja lugeda sealt, et eesti sõna on *õpikoda*. Pole abi sellest, kui panna ÕSi vaid *õpikoda*, sest kuidas peaks inimene, kes teab vaid sõna *workshop*, selle leidma? Kui ajapikku aga selgub, et üks või teine eesti vaste on saanud kasutatavuse poolest tsitaatsõna üle võidu, pole tsitaatsõna esitamisel muidugi enam mõtet ning piisab, kui

sõnastikku jääb vaid mõistet tähistav omasõna. 1999. a ÕSis tuli veel näiteks õpetada, et *fast food* on kiirtoit, aga 2006. a ÕSist sai ingliskeelse nimetuse välja jätta. 2013. a ÕS ei esita enam selliseid märksõnu nagu *holding company*, *offshore*, *outsourcing* ja *happy hour*. Paraku tuleb aegunud õpetuste asemele sõnastikku võtta uusi.

Keeleinspeksiooni peadirektor arvab, et uuemate inglise päritolu tsitaatsõnade koht pole ÕSis, sest see teeb keeleinspektorite töö raskeks. Kuid ÕS ei ole kirjutatud ainult keeleinspektoritele, ta on tehtud kõigile, kes eesti keeles tekste loovad, loevad, toimetavad. Muidugi võib võõrsõnu vaadata võõrsõnastikust ja oskussõnu oskussõnastikest, kuid need on siiski erisõnastikud ega ole igäühele nii kättesaadavad kui ÕS, mis on tasuta üleval Eesti Keele Instituudi kodulehel (<http://www.eki.ee/dict/qs/>) ja mis igal kevadel jagatakse koolides eesti keele riigieksami tegijate laudadele. Mis saab siis, kui õpilane soovib ÕSist järele vaadata, kuidas öelda *workshop*'i kohta eesti keeles, aga ta ei leia seda sõna, sest see on keeleinspeksiooni ettekirjutuse alusel just viidud ÕSist üle võõrsõnastikku? Olles koos seletussõnaraamatuga üks esimesi valikuid eestikeelsete sõnaraamatute kasutaja laual või arvutis, peab ÕS pakkuma huvilistele tänapäeva kirjakeele tuumosa, sh valikut tähtsamatest võõr-, tsitaat-, oskus-, murde- jm sõnadest.

Maire Raadik